

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 124 2003

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Sammlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Sammlaren* är 1 juni 2004 och för recensioner 1 september 2004.

Sedan årgång 2002 av *Sammlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-21-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

jalitet och sammanhållning som varade. Samme person som höjde en högläst, nyskriven text till skyarna kunde ge den en svidande kritik när den trycktes. Överhuvud är de passager som redogör för böckernas mottagande av stort värde.

Det finns alltså åtskilligt att erinra mot hur den biografiska genren hanterats. Å andra sidan kan man inte undgå, måhända på grund av levnadsteckningens omfång, att fångas av denne nestor inom fransk romantik. Likt Schück tvingas man sent omsider erkänna en motsträvig fascination, kanske till och med beundran, inför denne på liv och människor omättlige, förljugne grobian, som med diktens medel lyckades bemästra den rika mängd av olyckor som drabbade honom. En av följderna är att nyfikenheten åter väcks på några av de stora romanerna och framförallt den övermåttan rika lyriska alstringen.

Jubileumsåret tycks inte ha producerat någon radikal nytolkning av Hugo eller placerat honom i ett överraskande litterärt sammanhang, där bytet av perspektiv givit texterna nytt liv. Däremot har historikern Jean-Marc Hovasse i en än bredare studie försökt placera Hugo i det dåtida samhället. Utgivningen av den avslutande delen av två har försenats, men det finns all anledning att återkomma till detta magistrala arbete när det väl har fullbordats.

Pär Hellström

Joseph Frank, *Dostoevsky. The Mantle of the Prophet, 1871–1881*. Princeton University Press. Princeton and Oxford 2002.

I slutet av femtiotalet höll den amerikanske litteraturvetaren Joseph Frank (f. 1918) en serie föreläsningar vid Princeton University över temat existentialismen i modern litteratur. Som introduktion till ämnet behandlade han Dostojevskijs berättelse *Anteckningar från ett källarhål*, och studiet av den texten avgjorde inriktningen av Franks fortsatta forskarliv. Han lärde sig ryska och satte sig mödosamt in i det väldiga källmaterialet, och framför allt läste och begrundade han Dostojevskijs texter om och om igen. Första delen av Franks arbete om den ryske författaren kom ut 1976, och behandlade ungdomsåren fram till 1849 då Dostojevskij av politiska skäl sändes till Sibirien som straffånge. Boken recenserades i *Sammlaren* 1978 av Sven Linnér, för övrigt den förste akademiske lärare jag lärde känna som ung

student vid litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala. Ett kvarts sekel och fyra volymer senare, då Frank är professor emeritus från Princeton och Stanford, besannas onekligen Linnérs spådom på grundval av den inledande delen: ”Att döma av den kommer det fullbordade verket att framstå som både betydelsefullt och beundransvärt.” Joseph Frank har en lång bana bakom sig som litteraturforskare; redan 1935, alltså vid sjutton års ålder, skrev han en uppsats med den onekligen anspråksfulla titeln ”Prolegomena to all Future Literary Criticism”!

Den femte och sista volymen föreligger nu, och därmed har Frank totalt skrivit ungefär 2400 sidor om Dostojevskijs liv och verk. Slutbandet är alltså ägnat Dostojevskijs sista decennium, då han efter utomlandsvistelse i armod återkom till Ryssland och äntligen fick uppleva framgång och erkännande. Fortfarande ligger han ofta efter ekonomiskt och måste betala förbrukade förskott med ännu oskrivna manuskript. Situationen ljusnar dock under de sista åren; inkomsterna blir mer regelbundna och Dostojevskijs sociala status stiger avsevärt. Efter det stora talet i samband med Pusjkin-festivalen 1880 hyllas han triumfatoriskt för att ha tolkat nationens känslor, och vid sin död har han blivit något av en symbolgestalt och kultfigur i skilda ideologiska läger. Den avslutande volymen av Franks arbete är också den mest omfångsrika, bestående av närmare 800 sidor vilka leder fram till och kulminerar i en 140 sidor lång analys av *Bröderna Karamasov*.

För den som vill skriva en biografi över Dostojevskij föreligger onekligen ett rikt material. För strindbergforskare är situationen bekant; ingen svensks liv är så ingående dokumenterat som Strindbergs, och man kan därför följa honom praktiskt taget dag för dag. Ett liknande förhållande råder beträffande Dostojevskij, som var en flitig brevskrivare och dessutom regelbundet förde dagbok. I likhet med sin svenske kollega har han till forskningens fromma lämnat efter sig en stor mängd utkast och förarbeten till de skönlitterära verken. Dessa arbetsanteckningar är ofta mycket omfattande, exempelvis för romanen *Ynglingen* uppgår de till flera hundra sidor. Dostojevskijs samlade verk har givits ut i 30 rikt kommenterade band av den sovjetiska Vetenskapsakademien 1972–80, och i denna utgåva ingår bekvämt nog de bevarade breven. Dessa är inte bara riktade till släkt, vänner och författarkolleger. Också brev från okända läsare besvarades i regel och bevara-

des inte sällan till eftervärlden, med förklarande upplysningar till verken. Följetongsavsnitten av *Bröderna Karamasov* åtföljdes apologetiskt för att förekomma censuren och lugna tidskriftsredaktionen av "a running self-commentary". Ögonvittnesskildringar saknas heller inte; ett stort antal memoarförfattare har berättat sina minnen från tillfälliga sammanträffanden eller (som hustrun Anna och de nära vännerna) förtroligt och dagligt liv med Dostojevskij. Till allt detta kommer så den tidigare litteraturforskningen, som är minst sagt omfattande liksom i Strindbergs fall.

Alla fem delarna är försedda med förord, där Frank för principiella metodresonemang och preciserar sin litteraturvetenskapliga position. En återkommande synpunkt är att han ej avsett att skriva en traditionell biografi enligt formeln "life and letters". I första delen deklarerar sålunda att Dostojevskijs privatliv endast är av intresse i den mån diktarens erfarenheter äger relevans för tolkningen av verken: "My work is thus not a biography, or if so, only in a special sense – for I do not go from the life to the work, but rather the other way round. My purpose is to interpret Dostoevsky's art, and this purpose commands my choice of detail and my perspective". Ämnet är alltså författaren, inte privatpersonen. Frank distanserar sig polemiskt från en äldre biografisk traditions "usual way of regarding the work only as a more or less incidental byproduct of the life".

I praktiken visar det sig svårt att upprätthålla en så strikt åtskillnad mellan estetiskt relevanta och irrelevanta upplevelser, och redan i andra delen har berättarglädjen fått Frank att modifiera sin ståndpunkt. Nu erkännes upplysningar om författarens enskilda liv äga sitt givna egenvärde, och nu är det inte längre fråga om att bryta med levnadsteckningens konventioner utan snarare att tänja dess gränser. I andra delens förord vill Frank se sitt pågående verk som en blandform, som "experiment in fusing biography, literary criticism and social-cultural history". Det är i själva verket den sistnämnda aspekten som i praktiken framstår som väsentligast för Frank. Med emfas framhåller han i förorden att Dostojevskijs verk måste studeras i ett historiskt sammanhang, som uttryck för sin tids ideologiska debatter och sociala motsättningar. Som historiker vill Frank tolka texterna utifrån deras kontext och författarens intentioner varför han inte ser det som meningsfullt att anakronistiskt införa värderingar från interpre-

tens egen tid, "our own, sexually hyperconscious twentyfirst-century outlook".

I förordet till tredje delen formulerar Frank sin tydligaste positionsbestämning. Han hävdar där att hans social- och kulturhistoriska perspektiv otvetydigt leder till en bättre förståelse av Dostojevskij än de exempelvis psykoanalytiska eller strukturalistiska tolkningsstrategier som annars tillämpats i västerlandet. Också gentemot sovjetkritikens och den ryska emigrantkritikens dogmatiska förenklingar profilerar sig Frank bestämt. Den femte delen karakteriseras i första kapitlet visserligen som en biografi, men preciserat till "a condensed history of nineteenth-century Russian culture, with Dostoevsky at the center". Kompositionen är dock, med smärre variationer, densamma i alla fem volymerna. Tre olika typer av kapitel varvas i framställningen: de historiska/idéhistoriska om tidens debatt och politiska förhållanden, de biografiska som berättar om Dostojevskijs livsvillkor, och de rent verkanalyserande. De tre kategorierna hålls strikt isär: exempelvis om romanen *Ynglingen* får läsaren i tur och ordning läsa om vad som inträffade i det ryska samhället medan boken kom till, hur Dostojevskijs liv med små och stora händelser tedde sig när han inte satt vid skrivbordet och arbetade med denna roman, och slutligen presenteras en separat textanalytisk genomgång av det skönlitterära verket.

För Frank är Dostojevskij i första hand idédiktare, medan berättartekniska komplikationer ägnas mindre uppmärksamhet. Just i beskrivningen av författarens förhållande till sin tids ideologiska och sociala konstellationer firar Franks framställning sina största triumfer. Populära föreställningar om Dostojevskij som reaktionär stolle avslöjas som missvisande förenklingar, en skapelse av sovjetiska litteraturhistoriker som inte hade något annat val – desto märkligare och mer beklagansvärt är att resultatet av denna uppdragsforskning åt enpartistatens maktapparat blivit spridd och accepterad även i västerlandet. Frank visar med riklig exemplifiering att Dostojevskij av sin samtid inte ansågs lika reaktionär och förstockad som i eftervärldens bedömning; till de obotligt opåverkbara tsaranhängarna räknades han alls inte.

Franks något tillspetsade tes är att Dostojevskij inte följde partilinjer och därför kunde accepteras i olika läger. De konservativa uppskattade hans tro på tsardömet och den kyrkliga ortodoxin, de radi-

kala gillade hans patos för nödvändiga sociala reformer. Dostojevskij ville se sig som, och uppfattades även i vida kretsar, som en förmedlande och försonande kraft mellan den dissidentiska intelligention och makthavarna. Därför framträdde han gärna i profetroll både bland den studerande ungdomen och som speciellt inbjuden vid det kejsersliga hovet. Som exradikal och f.d. politiskt dömd straffånge kunde han förstå och respektera de revolutionäras idealism – men alls icke deras ateism. Frank tecknar bilden av en ideologiskt motsägelsefull författare som av övertygelse vill reformer och liberala friheter, men illusoriskt nog tror att dessa friheter endast kan förverkligas som faderlig gåva till folket från det auktoritära och obsoleta tsardömet.

Av de stora romanerna brukar *Ynglingen* anses vara den minst märkliga, en värdering som delas av Frank (han använder det bistra omdömet "a moth-eaten melodramatic plot"). Det hindrar inte att han i sin analys påvisar och renodlar ett intressant ideologiskt mönster, som även antytts av tidigare forskning. Under 1860-talet angrep Dostojevskij den rabulistiska nihilismen, men Frank framför hypotesen att det följande decenniets populism tedde sig betydligt mer tilltalande för den patriotiske författaren. Här fanns en patetisk tro på folket och ett moraliskt patos, som Dostojevskij kunde uppskatta. Bönderna idealiserades, medan västerlandet som föredöme avvisades.

Dostojevskij hade under längre tid medverkat i den samhällsbevarande pressen, men *Ynglingen* publicerades intressant nog som följetong i ett organ för den populistiska vänstern. Frank tolkar romanen främst som ett stycke explicit och implicit ideologisk diskussion, som "a Trojan Horse" där Dostojevskij överrumplar de radikala läsarna genom att smyga in sina egna värderingar. Det dominerande temat och budskapet blir då "the glaring anomaly at the heart of Populist values – their recognition of the Christian moral values of the present world they idolized, and yet their refusal to accept the very foundation of this world in the divinity of Christ". Att Dostojevskij stundom tvingades till konstnärliga eftergifter av den tsaristiska censurens krav är känt; genom Franks analys prövas också det motsatta förhållandet, att en del överraskande inslag i *Ynglingen* kunde bero på att författaren sökte undvika att alltför direkt utmana en läsekrets med samhällskritiska och till och med samhällsomstörtande åsikter. På ett stimulerande

sätt utmanar Franks socialhistoriskt och idéhistoriskt grundade tolkning här oreflektat invanda föreställningar; han ställer den i all forskning viktiga frågan "varför inte tvärtom?"

Som redan nämnts är Dostojevskij för Frank främst idédiktare. I avsnittet om *En Författares Dagbok* heter det betecknande nog i en not att denna enmanstidskrift "will be discussed here primarily in relation to its substantive and ideological content", medan det för de estetiska aspekterna hänvisas generellt och utan kommentarer till ett verk av annan forskare. De textanalyserande avsnitten förekommer naturligt nog i första hand i samband med de stora romanerna och har då närmast en essäistisk, resonerande karaktär. Frank undviker spekulativa resonemang och försvar sig aldrig åt någon vidlyftig och allt förklarande modeteori. Det som påstås är väl formulerat och gör i regel ett förnuftigt och plausibelt intryck, man kunde beskriva den analytiska metoden som en i common sense grundad explication de texte. Därmed inte antytt att Franks texttolkningar skulle vara triviala eller fantasilösa; han läser Dostojevskij känsligt och uppslagsrikt med ett fint sinne för att upptäcka samband mellan olika texter, hur en anteckning eller ett verk förebådar ett senare arbete. När analysen ej inriktas på idéhistoriska och politiska faktorer ställs psykologiska relationer mellan de fiktiva gestalterna i fokus. Ett påfallande inslag utgörs också av de komparativa eller intertextuella kombinationer, som Frank tack vare sin vidsträckta beläsenhet och lärdom utför med stor elegans. För att nämna ett enda exempel; påvisandet av Schillers återkommande och betydelsefulla närvaro i *Bröderna Karamasov* (eller åtminstone mellan romanens rader) innebar något för mig nytt och överraskande.

Dostojevskijs relationer till andra författare är ett personhistoriskt och psykologiskt fascinerande ämne, som Frank regelbundet återkommer till. Tre stora landsmän tjänar här som belysande exempel. Leo Tolstoj var den ende ryske författare som i nationell och internationell ryktbarhet kunde tävla med Dostojevskij. De två träffades aldrig, märkligt nog. Hos Dostojevskij, brödskrivare som arbetade brådsakande mot förskott, väckte den ekonomiskt oberoende aristokraten Tolstojs situation avund. Frank visar hur de båda diktarna som rivaler under decennier följde varandras produktion, men trots ideologiska motsätt-

ningar var den ömsesidiga uppskattningen av de konstnärliga prestationerna påtaglig. Under sina sista levnadsdagar gladdes sig Dostojevskij över att få höra lovprisande ord i ett brev som Tolstoj just skrivit till en gemensam vän.

Också i förhållandet till Turgenev fanns ett inslag av ekonomisk avund, ända sedan Dostojevskij under stor fattigdom levde i Tyskland och vid ett tillfälle tvingades förödmjuka sig och låna pengar av den rike yrkesbrodern. Därtill kom att ren antagonism och fiendskap av ideologiska skäl utvecklades under åren. Turgenev stod för allt det som Dostojevskij avskydde; religiös skepticism, rationalism, västerländsk liberalism och vinnande salongsmaner. Rivalen karikerades exempelvis i romanen *Onda andar*, och under Pusjkin-festivalen framträdde de som rivaliserande huvudtalare och gav divergerande tolkningar av festobjektets verk och gärning. Pusjkin dog förvisso då Dostojevskij var i tonåren, och några personliga relationer fanns alltså inte. Frank sätter emellertid in Pusjkin-talet i dess politiska sammanhang för att förklara hur det så väl kunde överensstämma med åhörarnas förväntningar i den rådande situationen. Dessutom visar han skickligt och övertygande i sin idéhistoriska analys hur den döde diktern görs till språkrör för oratorns egna förhoppningar. Fenomenet är naturligtvis välkänt från litteraturhistorien, Dostojevskijs Pusjkin liknar Dostojevskij liksom Strindbergs Swedenborg liknar Strindberg: "Dostoevsky's messianism is here given a new power and resonance by being prefigured in Pushkin, and this linkage responded perfectly to the need for some uplifting vision by his agitatedly expectant audience".

Franks fem volymer är försedda med notapparat och referenser, dock inte under tillämpning av samma systematiska utförlighet som brukar avkrävas doktorsavhandlingar och andra strikt vetenskapliga arbeten. Till historisk och idéhistorisk facklitteratur hänvisas ofta, och ryska memoarer förefaller bokstavligen ha dammsugits på användbara uppgifter. Betydligt mer sparsamma är referenserna till den gigantiska och oöverskådliga litteraturforskningen kring Dostojevskijs verk. I analysen av *Ynglingen* exempelvis nämns endast två arbeten, ett ryskt och ett tyskt. I avsnittet om Storinkvisitorns berättelse återges och diskuteras kortfattat resonemang från ett par tidigare forskare, men detta tillhör snarast undantagen. En svensk läsare noterar beträffande Sven

Linnérs böcker om Dostojevskij, båda publicerade på engelska, att arbetet om Dostojevskijs realism alls ej omnämns och att studien om starjets Zosima visserligen citeras vid ett tillfälle men i vetenskapligt irrelevant sammanhang. Frank har helt enkelt använt Linnérs bok för att kunna bekvämt återge ett citat från Chateaubriand i engelsk version.

Frank undviker att ge sig in på forskningsöversikter, och hans hänvisningar i de textanalytiska avsnitten till tidigare studier på området är högst selektiva. För läsaren är det därför inte alltid möjligt att avgöra i vilken mån de formulerade synpunkterna är Franks egna eller kan återfinnas hos föregångare. En sådan olägenhet är förmodligen ofrånkomlig i ett översiktsverk, där författaren inte i första hand presenterar vetenskapliga nyheter utan strävar efter att ge en översikt och helhetsbild. I samband med flitigt utforskade författarskap – som Dantes, Shakespeares, Dostojevskijs – är det sannerligen inte lätt att komma med överraskande nytolkningar och resultat. I Franks fall ligger det personliga och nya snarast i det konsekvent tillämpade perspektivet, som redovisats i volymernas förord.

Med hjälp av memoarlitteraturens ögonvittnesskildringar men även Dostojevskijs brev och journalistik söker Frank teckna ett porträtt av människan bakom verket. Vi får veta att dygnstrytmen var sig lik genom hela författarlivet; han skrev under nattens tysta timmar och sov på förmiddagarna. En återkommande uppgift är att Dostojevskij var karismatisk som uppläsare och offentlig talare, att publiken blev bokstavligen trollbunden. Romanernas predikningar om kristlig människokärlek och medlidande var icke tomma ord; Dostojevskij besökte gärna barnhem och sjukhus, alltid beredd att där hjälpa efter förmåga. I synen på brottslighet intog han en för sin tid anmärkningsvärt mild och förlåtande attityd, också i de fall då kriminaliteten drabbade honom själv. Sällskapslivets konventioner bekymrade han sig inte om, retlighet och irritation förbyttes snabbt i vänlighet.

Till det i dag icke politiskt korrekta hör Dostojevskijs åsikter i utrikespolitiken, där han var ivrig anhängare av rysk imperialism och erövringspolitik. Utbrottet av rysk-turkiska kriget på 1870-talet ledde till chauvinistiska och martialiska tirader som gör närmast pinsamt intryck på en modern läsare; "among the most tedious and deplorable of his pages" är Franks omdöme. Därtill kom-

mer att Dostojevskij var till och med för sin tid extrem antisemit. I de skönlitterära verken är sådana synpunkter visserligen nedtonade, det verkar som det konstnärliga omdömet där segrat över de primitiva fördomarna. I brev och tidningsartiklar uttrycker sig Dostojevskij desto mer oförblommerat i ämnet; för honom var det judarna som förtryckte ryssarna, inte tvärtom. Alla pogromskapande skrönor var han villig att tro på; att judarna som antikrists redskap eftersträvar världsherravälde, att de är gränslöst giriga och som rotlösa kosmopoliter illvilligt åstundar andra folks ruin och nationernas undergång. Frank följer inte dessa beklämmande åsiktsyttringar, och kan bara konstatera att människan Dostojevskij till slut förblir en paradox och en gåta. Under sin vistelse på den tyska kurorten Bad Ems 1879 skriver han på ett av de sista kapitlen i *Bröderna Karamasov* med engagerande plädering för tolerans och universell kärlek som mänsklighetens räddning, men samma dag kan han avsända ett brev med antisemitiska utgjutelser av grävsta slag. Dostojevskij var en stor konstnär och människovän, och inte desto mindre offer för vad Frank beskriver som ”his social-political illusions and self-deceptions”.

Den egentliga analysen av *Bröderna Karamasov* omfattar som tidigare nämnts omkring 140 sidor, men därtill kommer att avsnittet dessförinnan förbereds och förebådas på olika sätt. Redan i samband med *Ynglingen* redovisar Frank skisser och förarbeten, som inte kom till användning där men istället fann sin plats i Dostojevskijs sista roman. Med rik exemplifiering visas också hur inslag i *En Författares Dagbok* innebär förövningar till det kommande verket; det gäller tendensen att i dialogisk form framställa moraliska och filosofiska problem, eller det påfallande intresset för rättsfall och domstolsprocedurer. Vidare påvisas hur planerna för *Bröderna Karamasov* växer fram och utformas, hur resor och studiebesök ger upphov till scener i det skönlitterära verket. Dostojevskijs källor diskuteras, liksom romanens intertextuella förhållande till den litterära traditionen. Ett kapitel redovisar ändrade planer och utvidgningar under arbetets gång, i ett annat återges författarens brevkomentarer till de publicerade följetongsavsnitten. Till allt detta kommer beskrivning av Dostojevskijs yttre livsomständigheter och den samhälleliga utvecklingen under tiden som det stora verket tillkommer. Frank går

alltså omsorgsfullt tillväga, hans framställning är både mångsidig och episkt utförlig. Analysen av Dostojevskijs sista och tillika största mästerverk är grundligt förberedd när författaren ger sig i kast med den skönlitterära texten.

Bröderna Karamasov är indelad i tolv avsnitt eller ”böcker”, som Frank går igenom en i taget. Det blir ungefär som i presentationer av *Divina commedia*, där kommentatorn gärna behandlar verket sång för sång. Man kunde tala om en jättelik explication de texte med inriktning på delarna mer än på helheten. Naturligtvis tenderar romanen att i en sådan analys hackas sönder i mindre beståndsdelar, men å andra sidan följer Franks uppläggning den naturliga läsoplevelsen kapitel för kapitel. Intrigmaskineriet är också så komplicerat och svåröverskådligt att rekapitulation verkligen behövs för dem som inte har texten i färskt minne. Alla episoder ter sig heller inte lika intressanta för Frank, och en del avsnitt avklaras närmast som transportsträckor i form av parafraaserande referat medan större möda och engagemang ägnas analyserna av romanens dramatiska höjdpunkter: mordnatten, Ivans uppror mot Gud och hans möte med djävulen, Storinkvisitorns berättelse, den avslutande rättgången.

Narratologiska komplikationer och finesser omnämns, men utvecklas inte vidare. Frank noterar i anslutning till tidigare forskning att Dostojevskij laborerar med två berättare, ”himself as author and his fictional narrator”; temat berörs i ett kort avsnitt men kunde onekligen förtjäna mer ingående kommentar och diskussion. Problematiken återkommer för övrigt i något annan form i Storinkvisitorns berättelse, där den fiktive och namnlöse berättaren ersätts av Ivan Karamasov. Det ideologiska mönstret framhävs desto tydligare, och även om Frank villigt erkänner Dostojevskijs psykologiska mästerskap vill han på samma gång gärna uppfatta personerna även som tidstyper och representanter för klassbetingade attityder. Jag medger villigt att romanen äger en sådan dimension, och att tolkningen i hög grad berikas av att dessa sociala och kulturhistoriska aspekter anlägges. Sålunda framstår Smerdjakov som den lätt urbaniserade lakejen, efter livegenskapens upphävande lösryckt ur det agrara sammanhanget och därför mottaglig för västerländsk sekularisering och förförisk rabulism. Ivan Karamasov är inte bara ateisten i moraliskt uppror mot den gudomliga världsordningen, han motsvarar på det politiska planet

1870-talets populister vilka i Kristus såg en tidig socialist och trodde att jordisk rättvisa vore möjlig utan Gud. Ivans hallucinatoriskt uppfattade djävul visar sig också vara en social typ, till apparition och framtoning närmast franskoriterad "member of the landed gentry".

Frank påvisar även helhetsskapande inslag i romanen, han drar ofta paralleller mellan olika scener och gör hänvisningar fram och tillbaka i verket. Därigenom motverkas de tendenser till partikularisering, som ofrånkomligen följer av analysavsnittets disposition. Som viktigaste övergripande tema utpekas den konflikt mellan tro och förnuft, som varieras genom hela romanen. Problematiken är ju uppenbar i Storinkvisitorns berättelse, men utgående från ett brevuttalande av Dostojevskij vill Frank visa hur boken som helhet avser att besvara och vederlägga sin inlagda berättelse. Efter att konflikten presenterats måste sedan var och en av romanens personer ta ställning, och resultatet blir i någon mening alltid detsamma: "Faith of some kind will prevail in all of these climactic moments".

Vidare framhåller Frank som ett återkommande och enhetsskapande inslag att de uppträdande personerna förr eller senare uppvisar en mirakulös förmåga att växa och utvecklas. Med en fin bild liknas denna process vid "a Japanese paper blossom, which, when moistened, metamorphoses from a tiny ball into a full-fledged flower". Människorna bekämpar djuret inom sig, exempelvis festprisen Dimitri Karamasov blir då både värtalig och litterat; Frank använder karakteriserande ord som "transformation" och "enlargement".

Frank gör många utmärkta iakttagelser när han exemplifierar hur personer och episoder i *Bröderna Karamasov* belyser varandra och varierar samma tematik. Metoden beskrivs träffande av Frank: "A characteristic of Dostoevsky's mature technique is to refract a thematic motif through a succession of characters, each of whom expresses a different aspect or level of its meaning". Gymnasisten Kolja uppvisar Ivans rationalism i juvenilt parodisk version, mot hatet i familjen Karamasov ställs kärleken i familjen Snegirjov, i Smerdjakovs religiösa omvändelse inför självmordet återspeglas trons seger i Aljosja Karamasovs stora kris. Och så vidare; fler exempel kan ges, och så sker också hos Frank.

När sista avsnittet av *Bröderna Karamasov* skickades till den publicerande tidskriften hade

Dostojevskij blott tre månader kvar att leva. Denna tid skildras i ett par avslutande kapitel; författaren planerar en fortsättning som aldrig blev skriven, han besvarar brev och sammanställer ett sista nummer av *En Författares Dagbok* som kom ut den dag han begravdes. Författaren var då en vördad symbolgestalt, och begravningen blev en massmanifestation utan like med tusentals sörjande på Petersburgs gator. Ett skede syntes avslutat; en månad senare mördades tsaren Alexander II, just det inträffade som den döde diktaren fruktat och den ryska samhällsutvecklingen fick en inriktning som Dostojevskij gjort allt i sin makt för att förhindra.

Många av de böcker som av entusiastiska kritiker utnämns till bestående standardverk brukar nog snart vara bortglömda. I detta fall är dock panegyrikens vanliga klichéer och fraser berättigade. Joseph Franks fem band om den store författaren måste utan vidare betecknas som den förnämligaste av existerande biografier över Dostojevskij, tillgängliga på västerländskt språk. Verket består som sagt av ungefär 2400 sidor, späckade med fakta och synpunkter. Framställningen rör sig obesvärat och med stor lärdom encyclopediskt i gränsområdet mellan flera olika discipliner; litteraturhistoria, personhistoria, politisk och social historia, filosofi och i viss mån teologi (det sistnämnda förefaller dock inte tillhöra rationalisten Franks favoritämnen). Frank skriver med engagemang för ämnet och beundran för diktaren Dostojevskij, samtidigt iakttar han mot levnadsteckningens föremål en nödvändig distans.

Som läsare blir jag glad och tacksam att någon haft vilja och förmåga att författa ett så omfattande och ingående arbete i ämnet. Företaget behöver ingen motivering, annars kunde en värtalig motivering hämtas från en annan av de akademiska lärare jag under studietiden mötte i Uppsala. Sven Delblanc har i *Författarnas litteraturhistoria* beskrivit Dostojevskij som litterär norm och värdeområde, hur det mesta inte kan hålla måttet om han får bestämma värdeskalen. Därför liknas den store ryske författaren vid "diktens kungsvatten, som skiljer guld från oädla metaller. Han har lärt oss tänka stort om dikten och bara begära det högsta. I konstnärlig moral är han ett föredöme. I konsten är han oöverträffad."

Conny Svensson